

ETT SÄREGET MUSIKINSTRUMENT.

Av

HEDVIG BOIVIE.

Bankdirektör Bernhard Blasberg i Hälsingborg är ägare av ett ovanligt, ja måhända enastående musikinstrument — en kombinerad fiol och klarinett. På resonanslocket å en vanlig fiol, med all säkerhet av tyskt ursprung, har lagts en klarinett med munstycket vid fiolens nedre sarg och med klockstycket som ersättning för fiolens snäcka. Klarinetten, som till synes är i ett stycke från munstycket och upp till klockstycket, går genom en i fiolens stall skuren krets-rund öppning, fortsätter under gripbrädet och in genom halsen och skruvlådan samt avslutas med klockstycket. För att lämna plats åt klarinetten har fiolens resonanslock från stallet och upp under gripbrädet nedprässats något i mitten. Av samma anledning har även å stränghållaren gjorts en halvcirkelrund utskärning. Klarinetten har nio tonhål, alla täckta av klaffar. Åtta tonhål äro nedskurna i gripbrädet, det nionde är placerat å undersidan nära stallet. Då vänstra handens fingrar nedtrycka, det vill säga förkorta fiolsträngarna, tryckas samtidigt de under strängarna liggande klaffarna ned, och tonhålen öppnas. Klaffen å undersidan står medelst en smal tråd i förbindelse med g-klaffen å fiolens d-sträng; den fungerar ej tillfredsställande. En klaff mitt å gripbrädet är igensatt. Fiolens strängar äro fästade vid stränghållaren och gå därifrån att börja med två och två på vardera sidan om klarinetten, fortsätta sedan på vanligt vis över stallet och över gripbrädet, löpa därpå ned till skruvarna genom i skruvlådan borrade hål, ett för varje sträng. E-strängen är av stål, de övriga äro sensträngar. Fig. 1, 2, 3.

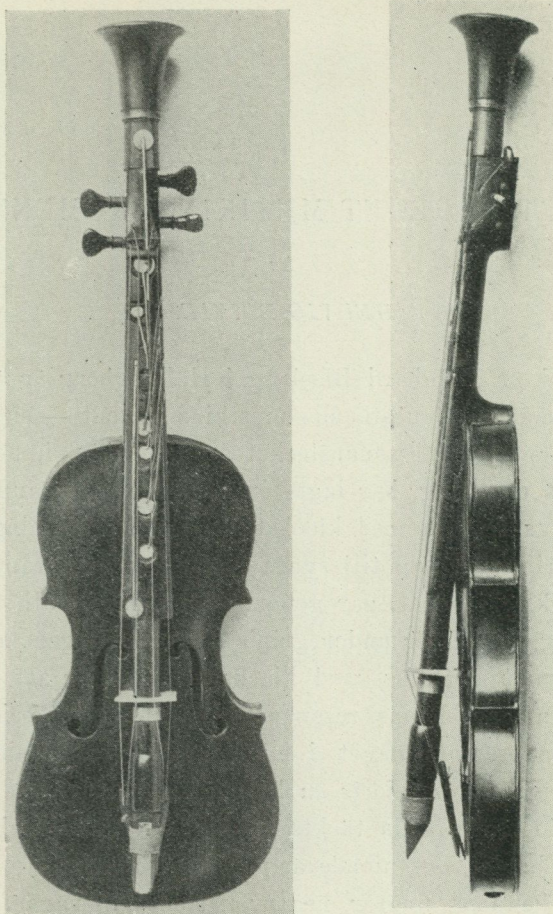

Fig. 1 och 2. Klarinett-fiol. L. 0,645 m. Ägare: bankdirektör Bernhard Blasberg, Hälsingborg. T. Mårtenson, Hälsingborg, foto.

Instrumentet hålles såsom vid fiolspelning och klarinetten anblåses samtidigt, fig. 4.

Klarinetten är särdeles svår att få ton i, men enligt vad vid försök utrönts giver den tonerna e, f (?), g, a, b, c, d, g. Fiolens g-sträng tangeras ej av någon klaff, d-strängen av en klaff, g, a-strängen av e, f (?), g; e-strängen av a, b, c, d.

Fiolens totallängd 0,645 m., kroppens l. 0,352 m., bredd 0,197 m., br. vid f-hålen 0,11 m., gripbrädets l. från och med sadeln 0,267 m., skruvlådans l. 0,07 m. Sargens höjd 0,035 m., stallets h. 0,035 m., stränghållarens l. 0,07 m. Klarinetts l. 0,625 m., klockstyckets diam. 0,07 m.

Instrumentet inköptes av nuvarande ägaren för omkring fyrtio år sedan i Hälsingborg och uppgavs vara tillverkat av en spelman i någon socken norr om staden, men trots av ägaren företagna ivriga efterforskningar har instrumentets tillverkare ej kunnat spåras.

Försök att sammansätta två eller flera instrument ha tidigare gjorts vid upprepade tillfällen och omtalas även i facklitteraturen. Hülphers¹ omnämner ett stränginstrument, Alto-Basso, »hvilket ger klang genom påslagning, men hvarjemte tillika blåses såsom på Fleut». Alto-Basso är enligt C. Sachs' Real-lexikon² och Dide-

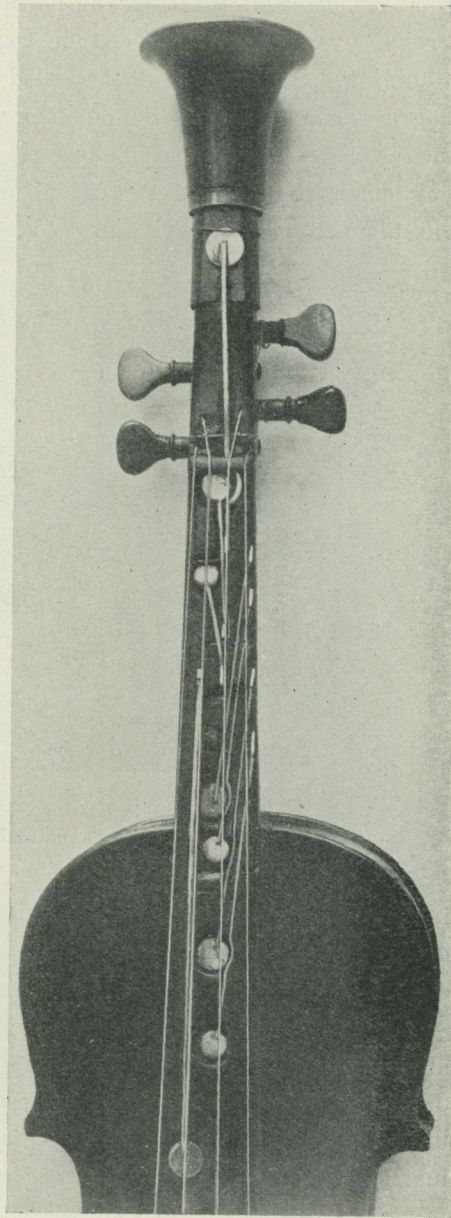

Fig. 3. Klarinett-fiolen fig. 1 och 2. Gripbrädet med klaffarna.

¹ Abr. Hülphers, Historisk Avhandling om Musik och Instrumenter. Westerbås 1773, sid. 83 not 9.

² C. Sachs, Real-Lexikon der Musikinstrumente. Berlin 1913.

rots Encyclopedie¹ ett stränginstrument med rektangulär resonanskropp, över vilken äro spända sensträngar av växlande antal och stämning. Strängarna anslås med en liten stav, vilken föres med högra handen. Den spelande blåser samtidigt å en flöjt, som skötes med vänstra handen och har melodistämman under det att ackompanjemanget utföres å stränginstrumentet. Denna beskrivning överensstämmer med beskrivningen å tambourin du Béarn, ett allmoge-

Fig. 4. Klarinett-fiolen. Spelsättet.
T. Mårtenson, Hälsingborg, foto.

instrument, som ännu påträffas i de baskiska provinserna. Ehuru dessa instrument spelas samtidigt av en och samma person, äro de dock icke sammanbyggda.

I Schlossers² beskrivande katalog över äldre musikinstrument är reproducerad en detalj av en tavla av Piero di Cosimo (f. 1462, d. 1521), där ett sammanbyggt instrument är framställt. En neger blåser å ett säckpipliknande instrument, sammanfogat med ett stränginstrument försett med flera strängar, vilka han knäpper med den

¹ Encyclopédie ou dictionnaire raisonné publié par M. Diderot. Paris 1751—1780. Supplem. T. 1. p. 329.

² Julius Schlosser, Die Sammlung alter Musikinstrumente. Wien 1920, s. 37.

vänstra handen, under det att den högra sköter flöjten. Luften inblåses i pipan genom ett smalt rör, som han håller i munnen, fig. 5.

En kombination av fiol och valthorn, en efterbildning av ett originalinstrument från 1700-talet i Carolino-Augusteam Museet i Salzburg, beskriver Kinsky i sin katalog.¹ Instrumentet är en vanlig fiol, i vars resonanskropp ett valthorn är inbyggt. Valt-

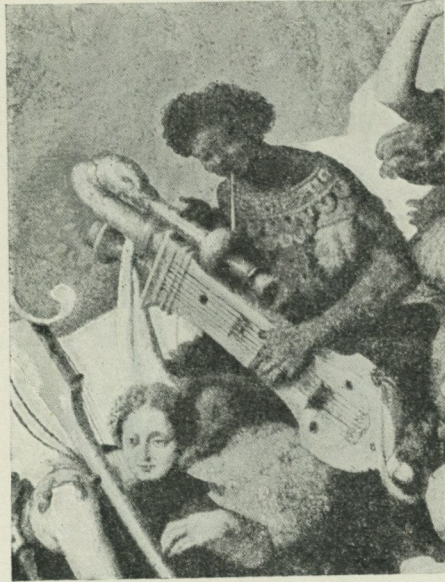

Fig. 5. Sammanfogat sträng- och blåsinstrument.
Detalj från en målning av Piero di Cosimo.

hornets munstycke sticker upp ovanför snäckan och klockstycket mynnar ut i den nedtill öppna sargen.

Kinsky omnämner även en trumpet-fiol (Trompeten-Geige), beskriven i Zeitschrift für Instrumentenbau. En fiol i förbindelse med ett horn eller trumpet, vars klockstycke, så att säga, ersätter snäckan, och vars munrör är insatt genom en öppning å halsen.

»Ein Paar Violinen worinnen Dis Trompeten» ägde hovkapellet i

¹ Kinsky, G., Musikhistorisches Museum von Wilhelm Heyer in Cöln, Katalog, Cöln 1912. Bd. 2, s. 531.

Köthen under Bachs tid.¹ Man antager att avsikten med dylika sammansatta instrument varit att åstadkomma en förstärkning av tonen.

Stroh-violin kallas efter dess uppfinnare Ch. Stroh (London 1901) ett stråkinstrument, som har gripbräde, stall och strängar, men saknar resonanskropp. Resonanskroppen ersättes av en tunn aluminiumplåt, vid vilken är fästad en trumpet eller resonator, som förökar ljudstyrkan. Instrumentet är avbildat och beskrivet i tidskriften Ljus 1902 nr 36 sid. 283.

Ett instrument, som, vad sammansättningen beträffar, närmar sig den här beskrivna klarinett-fiolen, har musikfanjunkar C. Bergman i Hälsingborg, enligt vad han meddelat mig, sett för omkring fyrtio år sedan i Jönköping, där han som barn varit bosatt. Klarinetten och fiolen voro även här sammanbyggda till ett instrument, men spelades icke samtidigt, utan var för sig. Fiolen hölls på kant, då klarinetten blåstes.

En gammal spelman från Skåne, som varit i tillfälle se bankdirektör Blasbergs instrument, lär till en numera avliden person lämnat samma uppgift om spelsättet, nämligen att man ej spelade å klarinetten och fiolen samtidigt och att fiolen hölls på kant, då klarinetten blåstes.

Tydligt är att dessa av herr Bergman och den gamle skånske spelmanen omnämnda instrument, ehuru närbesläktade, dock ej äro av samma konstruktion, som den här beskrivna klarinett-fiolen, vilken, av allt att döma, avsiktligt tillverkats så, att båda instrumenten kunnat ljuda samtidigt.

En uppgift att vid bröllopsmusiks utförande klarinetten blåsts vid färd till och från kyrkan och bröllopgården och fiolen spelats vid inträdet i kyrkan eller bröllopgården, således inomhus, har jag ej lyckats få bekräftad.

Måhända kan man våga den gissningen att tanken att sammanfoga klarinett och fiol uppstått hos särskilt vid allmogebröllop anlitade spelmän, som kunde traktera bägge instrumenten, i syfte dels att ersätta en spelman, dels att efter behag kunna omväxla instrument.

¹ C. Sachs Real-lexikon, sid. 396.

Att en spelman vid äldre tiders allmogebröllop hade ansträngande dagar framgår av berättelser om bröllopsfirande från skilda trakter i vårt land. Bröllopet varade ju oftast i flera dagar, men redan före bröllopet skulle spelmannen vara med. Då bröllopsträdet, i en del trakter redan på första lysningsdagen, fördes till bröllopsgården satt spelman i trädet och spelade. Från Härjedalen omtalas¹ att aftonen före vigseln sitta spelmännen i »barfren» (förstukvisten) och spela. Vid färden till och från kyrkan och bröllopsgården redo eller åkte spelmännen främst och de skulle spela hela tiden även om vägen var lång. Vid framkomsten till bröllopsgården spelades först alla gästerna in, och vid måltiden spelades rätterna in. Särskilt högtidligt var det då steken bars in. I vissa trakter i Uppland tycks tårtan varit mest hedrad, ty »när tårtan kom då skulle spelas med dubbla spel» (Östervåla sn)² och »det var ett hiskeligt spelande vid tårtan» (Våla sn).³ Skänklåten spelades då gästerna skulle överlämna sina gåvor till brudparet. Och kom så dansen. Från Vemdalen i Härjedalen berättas⁴ att spelmännen hade en järnplåt under högra skon för att bättre kunna markera takten. När sedan bröllopet var slut, spelades gästerna ut. Man ser härav, att en bröllopsspelman i äldre tider måste vara mycket uthållig. »Nordström kunde blåsa en hel timme» berättar en gammal gumma från Gräsbo i Östervåla socken i Uppland, då hon meddelar sina bröllopsminnen.⁵

De instrument, på vilka musiken utfördes, omnämnas mera sällan i beskrivningar å bröllop och gästabud.

Fiolen var onekligen det mest använda instrumentet, därefter i ordningen torde klarinetten komma och sedan möjligen säckpipan, som omnämnes från bröllop i Dalarna, Småland och Södermanland. Från sistnämnda landskap omtalas även julkiga,⁶ varmed med all säkerhet menas lira, vars strängar bringas att ljuda medelst kring-

¹ Keyland, N., Uppt. i Nord. Mus. Folkk.-arkiv. Bröllop.

² Hagberg, L., Uppt. i Nord. Mus. Folkk.-arkiv. Bröllop.

3 » » » » » » » »

⁴ Keyland, N., Uppt. i Nord. Mus. Folkk.-arkiv. Bröllop.

⁵ Hagberg, L., Uppt. i Nord. Mus. Folkk.-arkiv. Bröllop.

⁶ Hagström, K. A., Om forntida sockendräkter och bröllopsceremonier, i Sv. fornminnesföreningens tidskr. Bd. 12, sid. 97.

vävandets av en träskiva (hjul), som gnider mot strängarna i stället för stråke. Nyckelharpan har spelats vid bröllop i Uppland och Dalarna. Även omnämnas oboer, flöjter, trumpeter, pipor. Till och med trummor omnämnas, ehuru enligt kap. XV § 25 i Kyrko-Lag och Ordning av år 1686 stadgas, att »Ingen Brudeskara må komma till Kyrkan med Trummor, skjutande och hwarjehanda otjenligt buller» Från flera landskap omtalas samspel mellan fiol och klarinett samt i Uppland mellan klarinett och nyckelharpa. Klarinetten hade melodien och harpan sekunderade.

Det kunde ju vara av intresse att få reda på, huruvida ovan omtalade klarinett-fioler äro enstaka företeelser och om försök till sammansättningar av dylika instrument företagits även i andra orter. I samband härmed kunde kanske utrönas om syftet varit att ersätta en spelman, åstadkomma större omväxling i musiken eller möjligen enbart ett experiment.